

ENYEDI SÁNDOR

A romániai magyar sajtó és tömegkommunikáció 1944 után

Majdnem öt évtizeddel a második világháború után még mindig nem rendelkezünk a romániai magyar sajtó monografikus feldolgozásával. Mindössze néhány rész tanulmány¹ vagy elnagyolt eszme-futtatás áll rendelkezésünkre a romániai magyar sajtó helyzetéről. Többnyire olyan dolgozatokról van szó, amelyek mögött nincs részletekre kiterjedő adattári gyűjtőmunka. Az elmúlt évtizedekben alig folyt sajtótörténeti kutatás, ami azt eredményezte, hogy lapok, folyóiratok indultak és szűntek meg anélkül, hogy számottevő nyomot hagytak volna a romániai magyar művelődési életben, sőt ami ennél is szomorúbb: némelyik periodika úgy múlt ki, hogy a kötelezpéldányok megőrzéséről sem gondoskodtak, így utólag sem kutathatók.

Erdélyben kezdetben a kutatói kapacitás szűkössége miatt nem készült részletes feltáró munka, később, amikor tudatosodott a közelmúlt sajtótörténetének fontossága, az állandóan romló nemzetiségi viszonyok tették lehetetlenné e tudományág átgondolt, monografikus kiművelését. Pedig a kolozsvári Bolyai Tudományegyetem Bölcsészkarán az egyetem 1959-ben bekövetkezett felszámolásáig, sőt néhány évig még a közös egyetem keretében is folyt sajtótörténeti kutatás: a magyar szakos hallgatók egy része államvizsgadolgozat keretében foglalkozott egy-egy lap, folyóirat pályaívének a megrajzolásával. Ez a munka azonban sajnálatosan abbamaradt, s az elért részeredményeket nem lehetett a magyar tudományos kutatás egészébe integrálni. A fent említett részeredmények Jordáky Lajos, Balogh Edgár és részben Jancsó Elemér ösztönzésének köszönhetőek. Jordáky nem győzte hangsúlyozni a sajtótörténet fontosságát. Kezdeményező hatása csak korlátozottan érvényesült, mert 1956 után eltávolították az egyetemről. Balogh Edgár néhány évig speciális kollégiumként publicisztikát adott elő a magyar tanszéken. Több egyetemi hallgató figyelmét irányította a gazdag erdélyi magyar sajtóhagyományokra, kezdeményezte a *Korunk* című folyóirat bibliográfiai feldolgozását. Jancsó Elemér professzor pedig az irodalmi folyóiratok egy részének feltárását irányította.

Magyarországon az elmúlt évtizedekben nem kísérték intenzív figyelemmel a romániai magyar sajtó sorsának alakulását, csak ezzel magyarázható, hogy tudományos könyvtárainkból, sőt a nemzeti könyvtárból, az Országos Széchényi Könyvtárból is olykor alapvető erdélyi magyar periodikák hiányoznak. Bosszantó a hiány olyan évkörökből is (például a második világháború utáni évekből vagy az ötvenes évek közepéről); amikor a sajtótermékek beszerzésének, begyűjtésének nem volt komoly akadálya, hiszen ekkoriban a két ország közötti kulturális csere viszonylag nagyobb zökkenők nélkül működött. Könyvtáraink hiányos sajtógyűjteményei árulkodnak a korról, amely szakított a két világháború közötti időszak könyvtári gyakorlatával, s többé már nem volt kötelező a szomszédos országot hungarita-sajtóanyagának a maradéktalan begyűjtése. Akkor sem, amikor Romániában fokról-fokra romlott a magyar nemzetiség helyzete - ekkor már mentő körülmények szolgálhattak az el nem végzett feladat magyarázatára. Egy alapos, minden fontos részletre kiterjedő magyar-román államközi szerződés sokat segíthetne a meglévő fehér foltok eltüntetésében, a hiányzó sajtóanyag mikrofilmes pótlásában. Addig is elkerülhetetlen azonban a számbavétel, még akkor is, ha a számvetőnek heterogén anyagokra, hiányos újságkollekciókra, memoárookra, egykori újságcikkekre stb. kell hagyatkoznia. A számvetés feladatának a megoldása sokáig nem halogatható, s bár ma még az alapvető feltételek is hiányoznak a monografikus összegzéshez, fő vonalakban megrajzolható a romániai magyar sajtó történetének második világháború utáni - a diktatúra leveréséig tartó - szakasza.

Az elmúlt évtizedek sajtótörténetének tárgyalásánál a történeti szempontot követjük: időrendi sorrendben próbáljuk nyomon követni a romániai magyar sajtó helyzetének alakulását. A történeti szempont érvényesítése mellett kiindulópontként az erdélyi magyar sajtó gazdag hagyománya szolgál. A forrásvidékektől messze vezet az út: a nyomvonal megmutathatja, honnan indultunk, és hová, milyen irányba tartunk. S mivel a sajtó sorsa szorosan kapcsolódik az egész kisebbség sorsához és politikai történetéhez, a lexikális adatfeltáráson túlmenően mindenkor utalnunk kell a sajtót is befolyásoló, a kisebbségi sorsot meghatározó politikai változásokra. A kisebbségi sajtó története mindenkor szorosan kapcsolódik a nemzeti kisebbség történetéhez, s mindenkor szoros kölcsönhatásban van a magyar kisebbségi kultúra többi ágával.

Az első erdélyi magyar nyelvű újság 1790-ben indult Fábián Dániel és Cserei Elek szerkesztésében Nagyszebenben. *Az Erdélyi Magyar Hírvivő* pályája szűkre szabott: április 3-án indult, és utolsó számai a következő év elején jelentek meg Kolozsvárott. A Gubernium Kolozsvárra költözése nem hozott szerencsét a lapnak: a gáncsoskodás, rágalmozás, feljelentés töri derékba a zsenge, de nem eredménytelen vállalkozást. (Sajnos az elmúlt két évszázad alatt sem sikerült fellelni a lap teljes kollekcióját!) A folyóiratok közül az *Erdélyi Múzeum* (1814-1818) Döbrentei Gábor szerkesztésében - járul hozzá a magyar nyelvű erdélyi folyóirat-irodalom hagyományainak a lerakásához. A reformkor, a szabadságharc, majd különösen az 1867-es kiegyezés után lendül fel az erdélyi hírlap- és folyóirat-irodalom. Trianon után 80 lap, folyóirat folytatta tovább megjelenését, a későbbi években pedig további 21 indul el újra. Ugyanakkor a megváltozott helyzetnek megfelelően új lapok is indulnak, és széles rétegigényt kielégítő magyar sajtó jön létre a Romániához csatolt, magyarok által is lakott területeken.

A második bécsi döntésig (1940) Románia hatvankilenc helységében jelentek meg különböző magyar időszaki sajtótermékek, ezek közül Kolozsvár vezet 457 lapcímmel, majd Temesvár következik 214 periodikával. A húszas-harmincas évek Romániájában 30-35 napilap jelent meg magyarul (a szám évről évre ingadozott), s a lapok politikai orientációja széles skálát mutatott (magyarpárti konzervatívtól a haladó bulváron át a cionistán keresztül a radikális progresszívig). 1919 előtt 18 napilap, 39 hetilap, 6 szépirodalmi, társadalmi lap-folyóirat, 2 riportlap, 3 tudományos; 1 ismeretterjesztő, 12 vallási-egyházi, 6 művészeti, 2 turisztikai és sportlap stb., összesen 101 időszaki sajtótermék jelent meg Romániában magyarul. Az új történelmi helyzetben a Magyarországtól elválasztott erdélyiek kénytelenek tovább bővíteni sajtóirodalmukat (noha időnként a magyarországi sajtóimportot nem korlátozták lényegesen), a romániai magyar sajtó 1935-ben éri el a csúcst, összesen 339 időszaki lapot jelentetnek meg. (Ezek egy része rövid életű!) Jelentős visszaesés csak 1938-ban következik be, amikor rendkívül szigorú cenzúrendeletet léptetnek életbe, amelynek gyors következménye 53 lap megszűnése, noha az említett év végén még mindig napvilágot lát 182 magyar lap, folyóirat.²

1944-ben, miután átvonul a front Erdélyen a jelentősebb magyarlakta városokban viszonylag rövid idő után újra indult a sajtó a két világháború között jellemzővé vált decentralizáltság jegyében. A kezdeti hónapokat az átmenetiség jellemezte: a közlekedés sok helyen szünetelt, s az elszórtan megjelenő lapok sok esetben nem jutottak túl egy-egy város határain.

Erdély első magyar nyelvű újságja Kolozsvárott jelent meg 1944. október 18-án, egy héttel a szovjet csapatok bevonulása után. A *Világosság* című napilap Balogh Edgár főszerkesztésében látott napvilágot. A lapkiadást elősegítő és sürgető szervek azzal a céllal adták meg az engedélyt, hogy az új lap hathatós segítséget nyújtson az ideiglenesen szervezkedő helyi hatóságoknak az újjáépítésben, cikkeivel és híryanagával támogassa az előrenyomuló szovjet és román hadsereget. A lapot a volt *Ellenzék* című napilap felszerelései készítették. Politikai irányzatát az első hónapokban a lapnál felelős

szerkesztőként működő Nagy István határozta meg mindaddig, amíg 1945. március 8-án utcára nem kerül az *Erdélyi Szikra*, a kommunista párt napilapja (az *Igazság* elődje), amelynek főszerkesztője Nagy István lett.³ A *Világosság* a kezdeti hónapok után a Magyar Népi Szövetség vezető sajtóorgánuma lett, és megpróbálta olvasói bázisát kiszélesíteni. A szerkesztőség a népfrontos politika jegyében kibővül Benedek Marcellal, Kacsó Sándorral, Kós Károllyal. A lap jelentősége 1947-től fokozatosan csökken, s a Magyar Népi Szövetség központjának Bukarestbe helyezésével (1948) helyi jellegűvé vált. Az országos politikát legfeljebb tükrözni tudta, de annak irányváltásaiba már nem tudott beleszólni. A főszerkesztői székben Balogh Edgárt a színtelen és dogmatikus, Temesvárról áthelyezett Lázár Józseffel váltották fel, majd 1953-ban a *Világosság* megszűnt.⁴

1944 októberében indult meg a brassói *Népi Egység* című lap,⁵ előbb Szemlér Ferenc, majd Szabédi László szerkesztésében. Ez is a Magyar Népi Szövetség sajtóorgánuma, kezdetben gyakran közölt benne Kurkó Gyárfás is. A lap 1948. március 1-én megszűnt, rövid ideig *Népíjság* címen adták ki, majd 1948. augusztus 10-től beolvadt a marosvásárhelyi *Szabad Szóba*, amely 1944. december 4-én napilapként jelent meg először. *Népíjság* címen 1950-ig létezett, azután újra *Szabad Szó* cím alatt látott napvilágot.

A háború utáni első újságok egyike a kolozsvári *Erdély* című, 1944. december 4-én útjára indított hetilap volt, amely 1945 folyamán napilappá alakult át, és a Szociáldemokrata Párt erdélyi szócsöveként jelent meg Raffay István szerkesztésében 1948. január 31-éig. Ekkor figyelemre méltó közlemény tartalmazta a lap nekrológját: „Az Egységes Munkáspárt Kolozs megyei vegyes szervező bizottságának közleménye. A Szocialista Párt Kolozs megyei sajtószervei, az »Erdély« napilap, és a »Lumina« hetilap 1948. január 31-vel beszüntetik meg jelenésüket. E naptól kezdve az Egységes Munkáspárt hivatalos helyi sajtószervei az *Igazság* és a *Lupta Ardealului* lesznek.⁶ Hasonló sorsra jutnak a többi magyar nyelvű szociáldemokrata lapok (például Nagyváradon a *Népakarat*). A harcból győztesen kikerülő *Igazság* mint a párt orgánuma - különböző főszerkesztők (Nagy István, Aszódi János, Gáll Ernő, Kovács András, Keszthelyi Gyula, Gocella István, Koncz József) irányításával az alapjaiban megváltozó felső elvárásokat kiszolgálva - az egyik leghosszabb életű lapnak bizonyult, amely a diktatúra végnapjáig látott napvilágot. Bár egyetlen magyar napilapként maradt meg Kolozsvárott, elterjedtsége fokozatosan és időnként drasztikusan csökkent: míg a hatvanas évek elején 40 000 példányban jelent meg, 1975-ben már csak 25 000-ben és megszűnésekor 20 000 körüli példányban.

A háború utáni első hetekben, hónapokban a szovjet katonai közigazgatás átmeneti, 1944 novemberében történt visszaállítása lehetőséget biztosított a helyi lapkiadási kezdeményezéseknek. A sajtóélet újrakezdődött olyan helyeken is, amelyek kiestek az országos érdeklődés homlokteréből. 1945 januárjában a kolozsvári *Világosságban*⁷ arról értesülünk, hogy Nagykarolyban újraindult a *Szatmármegyei Közlöny* című társadalmi hetilap, amelynek első megjelenése 1874-re datálható. Nagybányán pedig új hetilapot adtak ki *Bányavidéki Világosság* címmel. (E lapok további sorsát nem ismerjük!) Ugyancsak újraindult három hónapi kényszerű hallgatás után az *Erdélyi Gazda* című mezőgazdasági szaklap, egyelőre szerény terjedelemben, mindössze 4 oldalon. (A csökkent terjedelmet a krónikus papírhiánnyal indokolták.) Egy közelmúltban megjelent memoárban⁸ olvassuk, hogy Máramaros-szigeten 1945-ben három nyelven: magyarul, románul és ukránul. adtak ki lapot a *Nép* címmel. (A részletek ismeretlenek!) A romániai magyar sajtó egy korai hajtásának tekinthető az a két nyelvű lap, amely 1944. november 15-étől jelent meg Szászrégenben. Az *Egalitate-Egyenlőség* című lap 1945. május 31-ig jelent meg - összesen 132 oldalon, eleinte hetente egyszer, majd kétszer, kezdetben ezer, majd kétezer példányban. Maros László, a lap egykori főszerkesztője a lap megszűnését azzal indokolta, hogy: „Akkor már országszerte megjelentek a miénknél sokkal nagyobb lehetőségekkel rendelkező lapok.”⁹ A lap növekvő példányszáma, regionális keresettsége viszonylag ellentmondani látszik a fenti

érvelésnek. A rövid életű lapok sorát gyarapította a Sepsiszentgyörgyön kiadott *Új Székely Nép* is, amely a szakszervezetek égisze alatt látott napvilágot, és fél évig szolgálta Háromszék vidékének tájékoztatását.¹⁰ Egy véletlenül fennmaradt példányból tudjuk, hogy Székelyudvarhelyen is jelent meg újság, *Szabadság* című hetilap, amely 1948-ban megérte az 5. évfolyamot. Felelős szerkesztője Imets János volt Az MNSZ orgánuma.

A romániai magyar napilapok egyik első fecskéje a temesvári *Szabad Szó*, amely 1945 januárjában alakult meg Gyárfás Endre technikai irányításával, hat újságíró munkatárs közreműködésével. Ez volt az első olyan magyar napilap, amelynek kiadója a Román Kommunista Párt.¹¹ Ez a magyarázata annak, hogy bizonyos változtatásokkal túlélte a válságokat, átszervezéseket, és a diktatúra bukásáig (1989) változatlanul ezen a címen jelent meg. Marosvásárhelyen is ugyanezen címmel indult napilap, amelynek első főszerkesztője Kovács György író volt.

Már 1945-ben többféle szaklap, illetve réteglap jelent meg - de korántsem olyan bőségben, mint a két világháború között. A fiatalok számára újraindították a királyi rendszer által hajdan betiltott *Ifjúmunkást*. Újabb pályája 1953-ig tartott. (Majd 1957-ben támadt fel újra mint az Ifjúmunkás Szövetség szócsöve határozott „internacionalista és hazafias” profillal.) A lap élén 1957 után többek között Majtényi Erik, majd Domokos Géza állt, legsikeresebb éveiben példányszáma elérte a 30 000-et is. A túlpolitizáltság jellemezte a *Pionír* (később *Pionír Újság*) című hetilapot, amely először Bukarestben jelent meg, majd 1953-ban -1956-ig - a szerkesztőséget Marosvásárhelyre helyezték, azután ismét Bukarest következik.)s azonban mitsem enyhített a lap népszerűtlenségén. A helyzet csak akkor változott meg kedvezően, amikor a hatvanas évek közepén 16 oldalas képes gyermeklappá alakult át, *Jóbarát*¹² címmel.

1945-ben újraindult a *Falvak Népe* című földműves lap, amelynek első sorozata 1932-től látott napvilágot, ekkor még Demeter János főszerkesztésében. Az újra elindított lap - amely az osztályharc éleződése idején *Falvak Dolgozó Népe*re változtatta címét - Asztalos István, Horváth István, Kós Balázs és Sütő András szerkesztésében kerül az olvasókhoz az első években. Később önálló jellege megszűnik, és az *Előre* című bukaresti napilap melléklapjaként jelentkezik. (Ekkori főszerkesztője Simonka László.)

1946-1953 között Bukarestben *Szakszervezeti Élet* címmel adnak ki szakszervezeti hetilapot. Nem sok sikerrel. Néhány éves szünet után 1957-ben indítják újra *Munkásélet* címmel. (Ezzel is utalva hasonló című 1926-os elődjére.) A hetvenes években több mint 20 000 példányban jön ki hetente.

1945-ben Kolozsvárott Nagy István hetente megjelenő képeslap kiadásával is próbálkozik. A rossz papíron nyomtatott, gyenge nyomdai technikával készült *Képes Újság* mindössze néhány számot ért meg.¹³ Hasonló sorsra jutotta *Derű* című humoros és satirikus lap. 1946-ban Kolozsvárott adják ki az *Egység* című magyar zsidó hetilapot, címe 1948-ban változik meg az *Új útra*. Pályája 1953 tavaszán ért véget,¹⁴ ekkor a nemzetiségi szervezeteket országosan is feloszlatták, központi intézkedésre lapjaikat megszüntették.

Láttuk - múltbeli gazdag hagyományokra támaszkodva - Kolozsvár megpróbálja megőrizni vezető helyét a magyar nyelvű sajtó területén. Az elvetélt, efemer sajtókezdeményezések jelzik, hogy az alaphelyzet lényegében más, mint bármikor korábban. 1945-1947 között azonban még mindig van három magyar nyelvű napilapja a városnak. De ez a helyzet is csak átmeneti. A sajtót kemény kordában tartották: politikai vonalon mindössze három erő szólalhatott meg: a Szociáldemokrata Párt, a Magyar Népi Szövetség és a Kommunista Párt. A két munkáspárt 1948-as kényszerű egyesítése rögtön csökkentette a potenciális riválisok számát, 1947 közepétől a Magyar Népi Szövetség is egyre inkább az egyetlen párt visszhangja, s noha a szervezet 1953-ban kerül felszámolásra, önálló hangját elvesztette, mihelyt a politikai arénában a Kommunista Párt (új néven: Román Munkáspárt) maradt az egyetlen erő.

A sok lapalapítási kísérlet annak bizonyítéka, hogy közvetlenül a háború befejezése után a lapindítás nem tartozott a lehetetlen feladatok közé, amennyiben az alapítók elfogadták a kialakuló és egyre inkább stabilizálódó politikai viszonyokat, és meg tudták teremteni a technikai feltételeket. Az már más kérdés, hogy a kísérletezés csak akkor számíthatott tartós sikerre, ha a szerkesztők, lapkiadók nem ragadtak le az új rendszerrel szembeni toleranciánál, hanem aktív szerepet vállaltak a rendszer megerősítésében és szolgálatában. Egy-egy lap megszűnésének okaként gyakran emlegetik a krónikus papírhiányt, ami igaz is lettett olyan esetekben, amikor a politikai rendszer nem vette védő szárnyai alá a sajtóorgánomot. Ahogy a totalitárius rendszer körvonalai megszilárdultak, úgy váltak a lapok is kiszolgáltatottá: további megjelenésük a rendszer jóindulatától függött, a jóindulat pedig attól, hogy a lap, folyóirat miként szolgálja a rendszer érdekeit.

A Magyar Népi Szövetség mint a magyarság egyetlen érdekvédelmi szerve - de úgy is, mint a Kommunista Párt szövetségese - arra törekedett, hogy fokozatosan kiterjessze a magyar sajtó feletti irányító, ellenőrző szerepét. (Ez alól csak a pártorgánokok, a speciális szakmai jellegű periodikák vagy szakszervezeti kiadványok a kivételek.) A Magyar Népi Szövetség keretében külön sajtóosztály működött, amelynek vezetője a Temesvárról 1945 elején elkerült Méliusz József lett. (Később mások, például Bányai László követték e poszton.) 1946 tavaszán az MNSZ (Magyar Népi Szövetség) elérkezettnek látta az időt arra, hogy összehívja országos, kétnapos sajtóértekezletét. Erre az elhatározásra a szervezet vezetőségét egy aktuális politikai tényező készítette: az MNSZ elhatározta, hogy önálló listával indul a novemberi parlamenti választásokon. Az MNSZ az új helyzetben offenzívába ment át, és a választási harc érdekében mozgósítani akarta a magyar nyelvű sajtótermékeket az MNSZ meghirdetett választási programja mellett. Az értekezletet június 17-18-ra hívták össze Kolozsvárra. Az értekezleten a következő lapok képviselői jelentek meg:

Új Élet - Nagyvárad, főszerkesztő Gyárfás Endre

Népi Egység - Brassó, képviselők: Szemlér Ferenc, Szász István

Szabad Szó - Temesvár - Lázár József, Pál János, Bartha Zoltán

Szabadság - Nagykároly - Botz Lajos

Egység - Kolozsvár - Erdélyi Wolff Sándor, Salamon László

Szabad Élet - Szatmár - Kós Zoltán

Igazság - Kolozsvár - Tamás Gáspár, Nagy István, Aszódy János

Szabad Szó - Marosvásárhely - Kovács György, Bernáth Ernő

Falvak Népe - Kolozsvár - Horváth István, Kós Balázs, Kacsó Sándor

Szakszervezeti Élet - Bukarest - Ádám Miklós

Jövő - Arad - Prohászka Elvira, Korda István, Deutsch Ica

Világosság - Kolozsvár - Nagy Elek, Demeter Dezső, Székely-Dávid Gyula

Szövetkezeti Értesítő - ? - dr. György Endre

Erdély (turista folyóirat) - Vámszer Géza

A romániai - ekkor még létező - Magyar Írók Szövetségét a konferencián Bánffy Miklós, Kós Károly, Maksay Albert, László Gyula, Faragó József képviselte.

Kurkó Gyárfás, az MNSZ elnöke megnyitó beszédében a háború után eltelt időszak nehézségeivel foglalkozott. Kijelentette: „A botorkálás ideje azonban letelt, ezért szükségesnek láttuk, hogy összehívjuk a romániai magyar sajtó összes képviselőit, s próbáljunk velük egy olyan alapot teremteni, amelyen közösen tudjuk felvenni a harcot egyetemes népi érdekeink érvényesítéséért, tekintet nélkül az egyes sajtóorgánokok politikai árnyalataira”. Balogh Edgár a romániai demokratikus sajtó feladatairól beszélt, szóvá tette a papír és az elegendő számú *politikailag* képzett újságíró hiányát. Méliusz József elégedetlenkedve kritizálta, hogy a különböző lapok nem foglaltak *egységes álláspontot a magyarságot érintő döntő kérdésekben*. Nagy István szóvá tette, hogy a lapok jelenlegi struktúrája és példányszáma mellett 270 ezer magyar család egyáltalán nem jut magyar

nyelvű sajtótermékhez. Aszódy János az *Igazság* nevében egységes sajtóirányítást követelt. Demeter Dezső saját javaslatával állt elő: szükségesnek látta egy könyvformátos román nyelvű kiadvány megjelentetését annak érdekében, hogy a románság tárgyilagos információt szerezzen a magyarság valós problémáiról. (Javaslatát pusztába kiáltott szó maradt!) Bányai László, az MNSZ alelnöke ekkor még az Erdélyben élő magyarság híd szerepéről értekezett. Kurkó Gyárfás ismételtlen leszögezte, hogy az egyenlő jogok követelése mellett „vállalnunk kell a két nép kibékítésének és a két ország összehozásának nagy feladatát”. A kétnapos értekezlet 14 pontban összegezte a legfontosabb tanulságokat. Az elfogadott dokumentum többek között kimondta: „A romániai magyarsajtó munkatársai elsőrendű feladatuknak tekintik a román nép demokráciáért folyó harcának és elért eredményeinek ismertetését. Ugyanakkor baráti kezűket nyújtják harcos munkásainak, és kérik őket, hogy foglalkozzanak fokozottabb mértékben a mi sajátos népi kérdéseinkkel. A román közvélemény helyes és rendszeres tájékoztatása egyik alapvető feltétele a népeink közötti megértésnek. Ennek érdekében szükségesnek tartja a sajtóértekezlet román nyelvű sajtótudósító szolgálat megszervezését a magyarság legfőbb kérdéseinek ismertetésére...” Majd: „A papírkérdés rendezése érdekében leszögezzük, hogy sajtócélokra az államilag elosztott papírból és egyéb nyomdai nyersanyagból annyit igényelünk amennyi a magyarságot az ország összlakosságában képviselt számaránya szerint megilleti...” *Megalkuvás nélkül* címmel közölt cikket a *Világosság* a rosszemlékű Lázár József tollából. „A magyar sajtó jó részét eddig különböző vádak érték: elszakadt a néptől, nem harcias, nem bírál, és szemet huny olyan cselekedetek előtt, melyek sértik a tiszta demokrácia eszméjét. Nos, ezek a vádak, megrovások nem nélkülöznek minden alapot. Különösen egyes vidéki lapokkal szemben nem. Kielemezett és letisztult szempontok hiányában bizony a végek magyar lapjai sokszor nem tudták, miként nyúljanak egy-egy kérdéshez, milyen állást foglaljanak el egy-egy kérdésesebbnek tűnő ügygel szemben...” stb.¹⁵

Akik az értekezlet állásfoglalásaiban baljós hangokat is felfedeztek, azokra egy aktuális sajtóesemény a megnyugtató erejével hatott: 1946. június 22-én megjelent - Gaál Gábor főszerkesztésében - a kolozsvári *Utunk*, az írók eleinte kéthetente, majd hetente kiadásra kerülő lapja. E lap - különféle átalakulásokat elszenvedve - 1989 decemberéig jelent meg. Az *Utunk* lobogtatásával meg lehetett nyugtatni az írók táborát: van már saját lapjuk, amelyen keresztül közvetlenül szólhatnak az olvasókhhoz.

Az 1946-os első hetek megpezsdülő művelődési életének terméke egy új kiadvány utcára kerülése. A Magyar Népi Szövetség irányítása alatt munkálkodó Magyar Művészeti-Felügyelőség is sajtóorgánumhoz jut: március 15-én jelent meg első ízben a *Színház és Mozi Műsor* című lapjuk, amely lényegében többet nyújtott szerény címénél: a heti műsor mellett a kezdeti időben szép számmal közölt a művészeti élettel, a művészettel kapcsolatos rövid terjedelmű írásokat. A Kolozsvárott kiadott lapot Fáy Barna (Czeglédi Ete) szerkesztette, de rajta kívül Benedek Marcell, Jékely Zoltán és időnként Szentimrei Jenő is részt vett a szerkesztésben. Különösen színházi cikkei és színvonalas grafikái érdemelnek utólag is figyelmet. Sajnos csak háromnegyed évig bírta a lap a küzdelmet a sanyarú kiadói viszonyokkal: 1947 januárjától már csak havonta jelent meg, majd végül májusban meg is szűnt.

1945. március 8-án, a nők nemzetközi napján indult a *Dolgozó Nő* című havilap, amelynek első főszerkesztője Berde Mária író volt. A lap pályafutása - többszöri átalakuláson ment át, időközben képes magazinná változtatták - a diktatúra bukásáig tartott. Széles olvasóközönséget tudhatott magáénak, a hetvenes években példányszáma elérte a 80 000-et. Nőlapként és családi lapként tartották számon, noha a nyolcvanas évektől anyagát többnyire a személyi kultuszt kiszolgáló cikkek tették ki, és terjedelmét - papírhányra hivatkozva - alaposan csökkentették. Erős Blanka főszerkesztő irányítása idején a lapban

megszólaltatták a romániai magyar írók legjobbjait. E lapnál szerzett újságírói tapasztalatait írta meg emlékirat formájában Nagy Olga (*Gyanú alatt*. Korunk, 1991. május. 632-636.).

1946 nyarán a Magyar Népi Szövetség Székelyudvarhelyen megtarthatta második kongresszusát, ahol jóváhagyták egy új, a korábinál (1945) részletesebb, átfogóbb nemzetiségi törvénytervezet szövegét, amely a nemzetiségi jogok kiszélesítését jelentette volna, ha valaha is elfogadásra kerül. Az 1946. novemberi választásokon a nemzetiségi programmal fellépő Magyar Népi Szövetség szép sikert ért el: összesen 29 képviselőjét delegálhatta a parlamentbe. A baloldali erők minden előzetes ígérete ellenére az MNSZ-képviselőknek nem nyílt alkalmuk a nemzetiségi törvénytervezet beterjesztésére. Kurkó Gyárfás a sajtóban néhányszor még szóvá tehetette a törvénytervezet megtárgyalásának és elfogadásának szükségességét, azonban az egyre inkább *irányítottá vált* sajtó is megfélemlített róla. A demokratikusnak hirdetett erők átütő sikere azonban nem járt együtt a demokratikus jogok kiterjesztésével. Kurkó Gyárfás - az MNSZ élén - széles magyar tömegekre támaszkodva 1946-ban is hitte, hogy a népfrontos politikának távlatai vannak. Elfogadta és magáévá tette a hatalom sugalmazását, mely szerint az MNSZ-nek egyedül kell vállalnia a nemzetiségi képviseletet. Azt hitte ugyanis: hogy ha közreműködnek az együttműködésre nem sok szándékot mutató magyarok kiszorításában és felmorzsolásában, akkor a hatalom oldalán, a hatalom támogatását bírva részesei lehetnek a romániai hatalmi centrumnak, s így eleget tehetnek a választói elvárásoknak is. Hitte és vallotta azt a tételt, hogy nemzetiségi vonalon az erők bármilyen megosztása szétforgácsolná a magyarság erejét, s ezért messianisztikus hittel vallotta, hogy Romániában a magyarság képviseletére csak az MNSZ hivatott. Ennek szellemében és éppen az 1946-os választások előtt szélesre tárta az MNSZ kapuit a magyarság különböző rétegei előtt: beléphettek az egyházak képviselői is, a kispolgárok széles tömegei, s hirdette, hogy nemzetiségi alapon a szervezet tagja lehet az a magyar, aki különben a kommunista vagy a szociáldemokrata pártnak kötelezte el magát. Valójában ekkor az MNSZ elsősorban a kommunista párt szövetségese, s kevésbé támaszkodik a szociáldemokrata pártra, amellyel ez időben többfajta konfliktusa támad.

Az 1946-os országos magyar sajtókonferencia többek között azt a célt is szolgálta, hogy a szervezet kiterjessze felügyeletét a magyar nyelvű sajtótermékek felett. E célt természetesen az MNSZ többi vezetői is követték. Az utóbbi időben több adat került elő arra vonatkozóan, hogy az MNSZ egyes vezetői olykor maguk akadályozták meg esetenként, hogy egy-egy új lap megjelenjen. Csak olyan lapok indítását támogatták, amelyeknél biztosítottak látszott az MNSZ vezető, irányító és ellenőrző szerepe. Egy emlékirat szerint¹⁶ a Méhkas Diákszövetkezet - illetve a kolozsvári Móricz Zsigmond Kollégium diáksága és vezetősége - 1945 őszén lapalapítási tervvel foglalkozott. A folyóirat nemzedéki jellegű lett volna, mint az egykori *Erdélyi Fiatalok*, s az új ifjúság törekvéseinek szellemében Kelet-Európa népeinek megbékélését akarta elősegíteni, fókuszába az erdélyi kérdéseket állítva. A kollégium lelkes diáksága többszöri kísérlet ellenére se nyerte el az MNSZ támogatását. Balogh Edgár magyarázatokkal szolgált az MNSZ folyóirat koncepciójára vonatkozóan, mely szerint egyelőre a kérdés nem aktuális, előbb - mint mondta - egy irodalmi hetilapnak és a *Korunk*nak kell újra megjelennie, majd csak azután lehet szó ifjúsági folyóiratról. Ideológiai alapon még keményebben szállt szembe a tervvel Gaál Gábor, aki kijelentette, hogy nemzedéki tömörülésre semmi szükség nincsen, a meglévő lapokban közölhetnek a fiatalok is.

Azok alapok, folyóiratok, amelyek nem voltak hajlandók maradéktalanul elfogadni a felkínált függőségi rendszert, rövidesen a magyar nemzetiségi közélet periferiájára kerültek: a mind erősebbé váló központi hatalom nem utalt ki számukra papírt, s az előállítási költségek drasztikus emelésével lehetetlen helyzetbe jutottak. Látványos és visszhangot kiváltó nyílt betiltás helyett a csendes kimúlás lett osztályrészük. (Minthogy e lapok feldolgozása

mindmáig nem történt meg, csupán jelezni tudjuk, hogy a folyamat 1947-1948-ban teljesedett ki, szoros összefüggésben a román belpolitika alakulásával.)

Az erőviszonyok megváltozását jelezte Vasile Lucának (korábban Luca László), a kommunista párt nemzetiségi politikusának feltűnő cikke a kolozsvári *Igazságban: Az elvtelen magyar egység ellen*.¹⁷

A cikk a hatalom nyílt színvallását jelenti a szövetségi szerepben tetszelgő Magyar Népi Szövetséggel szemben, amely fennen hirdette a romániai magyarság egyedüli képviselését. Luca cikke az MNSZ azon vezetőit vette célba, akik leginkább elkötelezték magukat a magyarság érdekeinek védelmében. Az éles kirohanás egyelőre még a szalámi-taktika jegyeit viselte magán: még nem az egész szervezet megszüntetését követelte, hanem csak azok kiiktatását, akik az érdekvédelmet komolyan vették. Bármilyen „magyar egység” káros lehet az ekkor erősen előtérbe kerülő osztályszempontokra. Ha volt lakmuszpapír, amely megmutatta, előrevetítette, hogy a romániai magyarság mire számíthat a jövőben úgy ez a cikk volt az. Csak a politikai vakságban szenvedők nem vették észre, hogy fordulat következik, vagy azok, akiknek az elkötelezettsége nagyobb volt a politikai hatalmi erők irányába, mint saját nemzetiségük felé. A Magyar Népi Szövetség első jelentős gerincroppanása akkor következett be, amikor szép számmal akadtak vezetők, akik „az elvtelen magyar egység” elleni kampány szószólóivá váltak, Luca elvtárs útmutatásainak szellemében. A munkásszármazású Kurkó Gyárfást a parasztnak vagy értelmiséginek számító Kacsó Sándor váltja fel a nemzetiségi szervezet élén - furcsa mód - éppen akkor, amikor a proletárdiktatúra bevezetése van napirenden. És egyúttal a nemzetiségi szervezet struktúrájának átalakítása a hatalom kívánalmainak megfelelően annak érdekében, hogy a tegnapi szövetséges a hatalom engedelmes kiszolgálójává, a hatalmi manipulációk eszközévé váljék.

E folyamat visszatükröződik az erdélyi, illetve a romániai magyar sajtó sorsának alakulásában.

A háború után átmenetileg élt az az illúzió, hogy a régiók megőrizhetik sajátos jellegüket, kincses Kolozsvár Erdély fővárosa maradhat, s a magyarság is megtarthatja döntő fontosságú kolozsvári pozícióit: a város kiemelkedő kulturális centrum jellegét.

A hatalom fokozza erőfeszítéseit, hogy a háború utáni évek decentralizált állapotát megszüntesse: céljait a fővárosi központosítás révén véli megvalósíthatónak. Ez alól a nemzetiségi politika sem kivétel, sőt talán e területen még hangsúlyozottabban érvényesül e törekvés. A központi ukázok időszaka köszönt be, amelyek mögött közvetlenül a Kommunista Párt úgynevezett Magyar Bizottsága (Comisia Maghiara) áll, amely a csúcsvezetés szándékait valósítja meg a gyakorlatban.

E bizottság 1947-ben elérkezettnek látja az időt arra, hogy bukaresti székhellyel országos magyar napilap létrehozását kezdeményezze. Természetesen erre előzőleg megszületett a párt központi bizottságának határozata. Egy új, központi, nagy példányszámú, országos terjesztésű napilap létesítésének tényét természetesen sokféleképpen lehet megítélni vagy megmagyarázni. A propaganda a lenini nemzetiségi politika újabb megnyilvánulását akarta láttatni benne, mások viszont a központi pártellenőrzés hatékony, új eszközének tekintették a bukaresti lapalapítási szándékot. Az 1947. szeptember 1-én utcára kerülő *Romániai Magyar Szó* főszerkesztőjeként Kacsó Sándor szerepelt az impresszumon, aki csak névleges főszerkesztő volt, a szerkesztőséget valójában Robotos Imre vezette.¹⁸ „Országos demokratikus napilap-ként jegyezték a lapot, noha mindig erős pártirányítás alatt állott. Fennállása során volt a Magyar Népi Szövetség Központi Bizottságának napilapja, a néptanácsok orgánuma, utódja, az *Előre* pedig a Szocialista Demokrácia és Egységfrontja Országos Tanácsának napilapja stb., de ez a pártirányítás tényén mit sem változtatott. A centralizáció jegyében döntöttek arról is, hogy a Magyar Népi Szövetség központja ne

Kolozsvárott legyen, hanem Bukarestben. (Ez újabb lépés volt a szervezet önállóságának teljes felszámolása felé.)

Amikor hivatalosan is megszületik a döntés az évek óta amúgy is formálisan működő Magyar Népi Szövetség likvidálásáról (1953), a lap április 1-től *Előre* címmel jelent meg - egészen a diktatúra bukásáig. A lapnak főszerep jutott a romániai magyarság szellemi „megdolgozásában”, s mint országos napilap - élvezve a sajtóterjesztés támogatását - legkelendőbb korszakában naponta 100-150 000 példányban jelent meg. A lap híven teljesítette az utasításokat: helyt adott országos kampányok népszerűsítésének, élen járt az „egyházi reakció” elleni harcban, az osztályharc éleződése idején hasábjait a nonkonformista magyarok elleni támadások színterévé változtatta. Ideológiai „igazodásában bizonyos törést csak az 1956-os események okoztak, amikor is a munkatársak egy részét, élükön Robotos Imre főszerkesztővel - egyik napról a másikra eltávolították a laptól. A személyi állományában megtisztított *Előret* Szilágyi Dezső vezette tovább, aki korábban egy román nyelvű katonai lap munkatársa volt, s aki a diktatúra megdöntéséig mint makulátlan kommunista állt a lap élén.

Beke György: *Egy újság fattyúhajtásai* című cikkében megírta,¹⁹ hogy 1956. november 4-e után két változata készült az *Előrének*, az egyiket a hazai, a másikat a magyarországi olvasóknak szánták azokban a napokban, amikor a magyarországi lapok sztrájkoltak a Kádár-restauráció ellen. E második változat megtalálása és feldolgozása a kutatókra vár.

1948-ban a nemzetiségügyi minisztérium közzétette beszámolóját, amely szerint: „...Romániában tizenkét magyar napilap, tíz hetilap és huszonöt időszaki, kéthetenként, havonként vagy negyedévenként megjelenő folyóirat jelenik meg, a kiadványok számát és jelentőségét tekintve Kolozsváré az elsőbbség, ahol húsz lap és folyóirat jelenik meg...”²⁰

Néhány héttel a jelentés közzététele után beszüntették a brassói *Népi Egység* utódjának, a *Népi Újságnak* a kiadását, ezzel a napilapok száma eggyel tovább csökkent. Annak ellenére, hogy Brassó magyar lakossága növekvő tendenciát mutatott, a város magyar nyelvű sajtó nélkül maradt. A lépést azzal indokolták, hogy a brassói lapot augusztus 10-től beolvasztották a marosvásárhelyi napilapba. Jellemző a megváltozott viszonyokra, hogy az „érdekvédelmi szervezet”, az MNSZ egy másik napilapja az eseményt pozitívan értékeli: „A két vidéki jellegű lap helyett tehát a székelység egy új, erős napilapot kapott. (...) Népi demokráciánk mai, szocializmus felé haladó szakaszában nemcsak természetes, de érthető is ez a lépés. Érthető és szükséges, mert a szocializmus felé haladásunk a fokozottabb osztályharc jegyében történik, amikor az eddigieknél is nagyobb szükség van a legkomolyabb felvilágosító és politikai nevelő munkára...”²¹ A kommentár a kolozsvári *Világosságé*, amelyet ekkor már Balogh Edgár helyett Lázár József dirigál.

E harc jegyében nemcsak személyi változásokat hajtanak végre a sajtóban, de a korábbi lapstruktúra is átalakul. Megszűnik a nagymúltú turisztikai és néprajzi folyóirat, az 1892-től megjelenő *Erdély*, címet változtat néhány lap: Nagyváradon az *Új Élet* helyébe a *Fáklya* lép, a szatmári *Szabad Élet* helyét a *Dolgozó Nép* veszi át. (Ennek jogutódja lesz 1968-tól a *Szatmári Hírlap* című napilap.) 1947-ben végleg megszűnt a másik nagymúltú, a nyelvi és történelmi dolgozatokat publikáló *Erdélyi Múzeum* új folyama. Az aradi *Jövő* „független demokrata lap” helyébe a *Vörös Lobogó* lép. 1953-ban megszűnik a *Szakszervezeti Élet* és az *Ifjúmunkás*.

Időközben a Romániai Magyar Írószövetség egyesül a román Írószövetséggel, egy időre a vidéki fiókok: a kolozsvári és a bánági időszaki folyóirathoz jutnak: Kolozsvárott évente négyszeri megjelenéssel kiadják az *Irodalmi Almanachot*, 1949 augusztusában megjelent a *Bánági Írás* első száma, amelyet 1951-ben követ a második szám, 1952-től rövid ideig negyedévenként jelenik meg a *Scrisul Banatan* (román) és a német *Banater Schriftum* társfolyóirataként. A sajtó erős összetűzet indít ellenük, a pártosság hiányát veti szemükre, ezzel készítve elő közeli megszüntetésüket.

Az *Irodalmi Almanach* beszüntetése után Marosvásárhelyen 1953-ban engedélyt adnak az *Igaz Szó* megjelentetésére, amely az első évben kéthavonta, 1954-től havonta jelenik meg.

Ez egy újabb tendencia látványos kifejezője. A Magyar Autonóm Tartomány ideiglenes megteremtésével megkezdődik Kolozsvár további „tehermentesítése”; az irodalmi folyóirat mellett több magyar intézményt is Marosvásárhelyre költöztetnek azzal a később világossá váló szándékkal, hogy megtörjék Kolozsvár magyar kulturális centrum jellegét. Ehhez több évi kemény intézkedéssorozatra van szükség, hiszen a háború után hangsúlyozottan magyar többségű város még az 1956-os népszámláláskor is magyar többséget mutat.

A központi irányítást szolgálja az 1948. január 1-től Bukarestben megjelenő *Művelődési Útmutató* című havilap, amelynek román, magyar változata mellett német, jiddis, szerb és ukrán nyelvű kiadása is van. A magyar változat évi példányszáma 37 000. (A németé 4000, a jiddisé 3000, a szerbé 8400, az ukráné 1000.) Alap ajánlott műsorokat közöl, valamint műsorválasztási és az új helyzetre alkalmazható módszertani tanácsokat. A lap 1957-től kezdve a Művelődési és Művészetügyi Bizottság folyóirataként jelent meg 1985-ben bekövetkezett megszüntetéséig. Azokban az években (1956-1959), majd 1968-1972 között lehetősége nyílt a sajátos magyar tömegművelődési kérdések megvitatására, s különösen V András János főszerkesztése idején a lap rendkívül fontos szerepet játszott a magyar nyelvű falusi művelődés megszervezésében. A napi politikai változásokat követve több ízben történik kísérlet arra, hogy a lapot a román változat tükörfordításává változtassák.

Gazdag sajtókultúra volt Temesváron, Románia talán leginkább soknyelvű városában, ahol román, német, magyar, szerb nyelvű kiadványok jelentek meg szép számmal. A bánági soknyelvűség tükröződött Temesvár kiadványaiban is. Az 1947 után bekövetkezett fordulat sajtóviszonyaira jellemző, hogy 1949-ben a dr. Blatt Miklós által kiadott *Szemészeti Közlöny* ellen azért indult heves támadás, mert a szerkesztő „kozmpopolita, hazafiatlan és tudományellenes magatartást” tanúsított, ugyanis tudományos szakfolyóiratában franciául és angolul is közölt cikkeket, de oroszul nem. A szerkesztőt azzal vádolták, hogy „szolgai módon viselkedik az angol és amerikai imperializmusokkal szemben - s az a cikke, amely tulajdonképpen a folyóirat végét jelentette, így indítja eszmefuttatását: „A polgári világban a tudományos akadémiák a múmiák gyülekező helyei voltak...” Innen indult el a cikkíró, hogy eljusson dr. Blatt Miklós megbélyegzéséig.²²

Ilyen körülmények között már annak is örvendeni lehetett, hogy matematikai szaklap indult 1950-ben magyarul: *a Matematikai és Fizikai Lapok*, igaz, ez még a román nyelvű kiadvány magyar tükörfordítása. Csak később nyílik lehetőség arra, hogy a lap hasábjain magyar matematikusok is helyet kapjanak. (1957-től jelenik meg a lap új sorozata.)²³

Ezekben az években konfliktusoktól mentesen jelent meg magyarul az ARLUS, a román-szovjet baráti társaság képes havilapja, az *Új Század*.

1948-1955 között a romániai magyar sajtó pozíciói meggyengültek, számos lap megszűnt, a megmaradó lapok, folyóiratok a dogmatikus irányítás következtében elvesztették önálló arcukat. A folyamat már 1947-ben megkezdődik, de később teljesedik ki: a munkáspártok egyesítése tovább szűkíti a politikai sajtó kínálatát. A Sztálin halála után bekövetkezett olvadás rendkívül lassan és megkésve jelentkezik a romániai magyar szellemi életben. A sajtó területén az első kedvező jel, hogy Marosvásárhelyen engedélyt adnak az évente négyszer megjelent *Orvosi Szemle* tudományos szaklap kiadására (1955). A marosvásárhelyi Gyógyszerészeti és Orvostudományi Egyetem magyar tanszemélyzetének, valamint Erdély más magyar orvosainak itt nyílt lehetősége tudományos eredményei publikálására. Miközben az egyetem a román tagozat 1962-es létesítésével fokozatosan elvesztette magyar jellegét, és a magyar orvosok száma is fokozatosan csökkent - úgy szűkültek be a publikációs lehetőségek is, míg végül 1974-ben bekövetkezett a lap megszűnése, a továbbiakban a román lap maradt meg, a *Revista Medicală*.

Az 1956-os külföldi események (a Szovjetunió Kommunista Pártjának februárban tartott XX. kongresszusa, a poznani zavargások stb.) arra készítették a román pártvezetést, hogy engedményeket tegyen a nemzetiségi kérdésben. Szeptemberben prominens magyar értelmiségiek Kolozsvárott találkozhattak a párt nemzetiségi osztályának vezetőjével, Miron Constantinescuval, akinek előadhatták jogos nemzetiségi kívánságaikat. Ez alkalommal számos új magyar lap, folyóirat kiadására is javaslatot tettek. A többfordulós tárgyalások eredményeként (amelyek részben a nemzetiségi képviselők és a párt vezetői között zajlottak, részben pedig Miron Constantinescu és a párt csúcsvezetése között) az illetékesek hozzájárultak a romániai magyar sajtó helyzetének javításához, s a pangás hosszú éveit után gyors fellendülés következett be. Új lapok, folyóiratok indultak, bővült a publikációs lehetőség, és csökkent a kényszerű tabutémák száma.

1956-ban napvilágot látott a *Méhészet* című szaklap, 1957-ben Gáll Ernő főszerkesztésében újra indulhatott a nagy múltú baloldali társadalmi folyóirat, a *Kosunk* (felelős szerkesztője Balogh Edgár lett). 1957-ben új képes gyermeklap indult Kolozsvárott, a *Napsugár*, amely Asztalos István főszerkesztésében gyors népszerűségegre tett szert.²⁴ A lap a legjobb írókat, képzőművészeket csoportosította maga köré. Az új lapok sorába tartozik a *Könyvtárosok Tájékoztatója* (1957-1965), amelynek jogutódja a *Könyvtári Szemle*.²⁵

1958 januárjában Nagybányán megjelent a *Bányavidéki Fáklya* című napilap (később hetilappá alakult át). Újraindult az *Iffjúmunkás* és a *Munkásélet* című hetilap, mindkettő Bukarestben. 1958 áprilisától Sütő András szerkesztésében Marosvásárhelyen új művészeti folyóirat indult *Művészet* címmel. (Színházi, képzőművészeti, filmművészeti és fotóművészeti profillal.) A főszerkesztő nyilatkozata szerint²⁶ a párt javaslatára kéthetenként megjelenő képes magazinná alakult át. 1959. október 1-től megváltozott a lap címe: *Új Élet*. (Az első években példányszáma elérte a 20 000-et.) 1957-től talán két-három évig magyar nyelvű sporthetilap jelent meg Bukarestben *Új Sport* címmel. Kolozsvárott ekkor indul az akadémia magyar nyelvű periodikája, a kezdetben évi négy számra tervezett, valójában csak évente kétszer megjelenő *Nyelv és Irodalomtudományi Közlemények*. (1974-től a folyóirat terjedelmét - más lapokhoz hasonlóan - jelentősen csökkentették.) Átmenetileg teret nyújtott a magyar nyelvű tudományos dolgozatok számára a *Studia Universitatis Babeş-Bolyai* című egyetemi periodika, amelynek első kötetei 1956-ban jelentek meg.

Az új lapok sorában említést érdemel az 1957. szeptember 18-án először megjelenő *Tanügyi Újság*²⁷ című, tanárok, tanítók, óvónők számára kiadott lap:

Új szín volt a háború utáni magyar sajtópalettán. Sorsa akár jelképes is lehetne: eleinte kéthetenként jelent meg, 1961-ben már hetente (a nyári hónapokat kivéve, amikor csak havonta). A lap jelentős része a román változat tükörfordítása volt, csak 1968-1972 között emelkedett alacsonyabb az eredeti magyar publikációk száma. 1972 második felében azonban ismét aránytalanul megnövekedett a lefordított román cikkek aránya, majd 1974 májusától minden előzetes szerkesztői bejelentés nélkül a lap továbbá már csak havonta egyszer jelent meg, mindössze négy oldalon. A lap sorsa lényegében nyomon követte a magyar nyelvű iskolák, tagozatok, osztályok sorsát, amelyek száma évről évre csökkent.

A román állam és pártpolitika tulajdonképpen az ötvenes évek elejétől azt hirdette, hogy Romániában véglegesen megoldották a nemzetiségi kérdést. Az 1956 körüli időszak engedményei önmagukban is tagadták az állítás igazát, s bár az engedmények java része csak időleges és átmeneti volt, a nemzetközi élet változásai és Romániát sem kikerülő feszültségei ismételtelen meggyőzhettek arról, hogy a nemzetiségi kérdés Románián belül is beláthatatlan feszültséggóc lehet. Miközben 1958 után negatív fordulat következett be a nemzetiségi viszonyokban, miközben tíz évig, 1958-1968 között a nemzetiségekre vonatkozó romániai hivatalos adatokat vagy manipulálták, vagy titkosították, 1968 nyara, nemzetközi eseményei arra készítették a román vezetőket, hogy újra megvizsgálják a nemzetiségi helyzetet. Az 1968-as prágai bevonulás, Románia viszonylagos elszigeteltsége a kelet-európai táboron belül s a

Romániát fenyegető esetleges külső veszély jobb belátásra bírták aromán legfelső pártvezetést. S amire több mint 12 éve nem volt példa: ismét tárgyaló asztalhoz ültek a magyar nemzetiség prominens képviselőivel, ezúttal Bukarestben, hogy két napon át hallgassák a romániai magyarság sérelmeit, kívánságait. S bár a találkozóról hivatalos közleményt nem adtak ki, ebben a történelmi szituációban újra érzékenynek mutatkozott a vezetés a kisebbségi kívánságok iránt.

A sajtóban bekövetkezett kedvező fordulat is jelente a felső vezetés engedékenységet. Nem szerették volna, ha a csehszlovákiai események esetleg Romániába is beszűrődnek, de el akarták kerülni az ekkoriban Jugoszláviában kibontakozó, sok kényes kérdés felszínre kerülésével járó konföderációs vitákhoz hasonló konfrontációt is. 1968-1972 között lehetőség nyílt újabb sajtótermékek kiadására. 1968-ban vezették be a tartományi rendszer helyett a megyerendszert (amely közei sem jelentette az egykori megyék maradéktalan visszaállítását), de reményekre jogosított fel, hogy két megyében (a hargitaiban és a kovásznaiban) kompakt maradt a magyarság. Hozzájárultak ahhoz, hogy a csíkszeredai székhelyű Hargita megye és a sepsiszentgyörgyi központú Kovászna megye magyar nyelvű helyi sajtóterméket is kapjon. (A *Hargita* című napilapot és a *Megyei Tükör* című hetilapot. Ez utóbbi később napilappá alakult át.) A *Hargita* című lap évente kalendáriumot is megjelentetett, míg a *Megyei Tükör* az időszakos *Fórum* című mellékletben sok érdekes anyagot közölhetett. Brassó 1963-ban jutott újra sajtóhoz (itt jelent meg az *Új Idő* című gyenge minőségű újság, amely az 1968-as változások hullámain 1969. július 24-től kezdve megújulva, felfrissülve, a hajdani elődre emlékezve *Brassói Lapok* címen indult útjára új gárdával, gazdag, színes anyaggal.²⁸

Az 1946 óta megjelenő nagyváradi *Fáklya* című napilap az új helyzetben színvonalas alkalmi újságot jelentetett meg *Bihari Napló* címen.²⁹ (Az első melléklet szám 1970 decemberében hagyta el a nyomdát, 1971-ben háromszor, 1972-ben kétszer adtak mellékletet alkalmanként harminckét oldalon.) Az irodalmi folyóiratot régóta nélkülöző város most megszólaltathatta helyi íróit.

Az *Előre* is továbblépett: 1971-ben kiskönyvtári sorozatot indított el - olcsón és nagy példányszámban. 1971-1974 között összesen 44 kötetet adott ki, s közben évente tartalmas Kalendáriumot is megjelentetett.

1970-ben került az olvasók kezébe *A Hét* című társadalmi-kulturális országos hetilap Bukarestben, Huszár Sándor főszerkesztésében. Ez a román *Contemporanul* magyar megfelelője akart lenni, de az első években sajátos nemzetiségi kérdésekkel foglalkozott, művelődési tanulmányokat, eszmevuttatásokat tartalmazott. A nyolcvanas évek elején alap vezetését leváltották, a lap azóta a diktatúra bukásáig a színtelenségbe sülyedt. (Kiváló tematikus évkönyveket is kiadtak. Különösen jelentős két színházi évkönyvük, amelyeket Kacsir Mária szerkesztett. Az évkönyvek a hat magyar színház és a kolozsvári magyar opera életének keresztmetszetét nyújtották, kísérletet téve egy romániai magyar színházi lexikon alapjának lerakására is. (Egy időben *Tett* címen természettudományos mellékletet is kiadtak.)

A nemzetiségi helyzet javulása nem tartott sokáig. A pártfőtitkárnak és feleségének 1971. nyári távol-keleti útja után egyre nyugtalanítóbb jelek mutatták, hogy - talán a kínai kulturális forradalom tanulságain felbuzdulva - az utóbbi három év viszonylag toleránsabb nemzetiségi politikájában újra negatív fordulat várható. Az új szakaszt Románia történetében minikulturális forradalomként aposztrofálták, amelynek során nemcsak a nemzetiségi, de a román kulturális élet is súlyos megpróbáltatásoknak lett kitéve. 1973-ban a nemzetiségeket érintő nyílt diszkriminatív törvények láttak napvilágot. A korábban ígért nemzetiségi iskolahálózat fejlesztése abbamarad, s ideológiai restriktívok tömege zúdul az ország lakosságára. A hivatalos dokumentumokban megfogalmazásra kerül az a hazug tétel, hogy a magyar nemzetiség-például a sajtó és a könyvkiadás területén - számarányához viszonyítva aránytalanul kedvezőbb helyzetben van a többséget alkotó románokhoz képest.

1974-ben nagyarányú papírkorlátozást vezetnek be, s egyben jelentős áremeléseket hajtanak végre a sajtó területén. A korlátozás elsősorban a nemzetiségi sajtót és könyvkiadást érinti, valamint a hatalom részéről liberálisnak talált román sajtótermékeket. A korlátozás következtében egyes lapok kénytelenek megszüntetni mellékleteiket vagy egyéb alkalmi kiadványaikat, s miközben a lapok terjedelmét is csökkentik, kiszorulnak azok az anyagok, amelyek nem szolgálják elsődlegesen a párt új kulturális (pontosabban kultúraellenes) vonalát. A lapok, köztük a népszerű *Utunk* és *A Hét* hasábjait elsősorban a pártfőtitkár beszédei töltik meg, de ez érvényes a többi magyar nyelvű lapra is. Mindezek az intézkedések a lapok példányszámának drasztikus csökkenését eredményezték. Újabb tisztogatásokat hajtottak végre a különböző szerkesztőségekben. A személyi kultusz olyan méreteket öltött, hogy központilag csak a pártvezető-házaspár képének a szinte mindennapi közlését engedélyezték.

Nehezen vészelte át a válságot az éppen csak megtúrt egyházi sajtó. A két világháború között gazdag egyházi sajtó volt, kiadványaival, lapjaival valamennyi fontosabb és elfogadott egyház képviseltette magát. 1944 után mindössze 2 sajtó orgánus maradt: Kolozsvárott a havonta megjelenő *Református Szemle* (példányszáma 1000) és az 1961-től újra induló 500 példányban megjelenő *Keresztény Magvető*. (Az első a református és az evangélikus, a második az unitárius egyház kiadványa.) A katolikus sajtó kiadását nem engedélyezték. Az újabb kulturális megszorítások éveiben e lapok az elhúzódó cenzúra miatt csak nagy késéssel tudtak megjelenni. (Már e tanulmány nyomdába adása után kaptuk meg Dávid Gyula e témáról szóló tanulmányát. [*Magyar nyelvű egyházi és vallásos sajtó Romániában*. Korunk, 1990. október, 1346-1352.])

A romániai magyar sajtó két jellegzetes ága: az üzemi lapok és a diáklapok is sajátos kálvárián mentek át. Az üzemi lapok egy-egy gyári közösség számára készültek, és az együttélés tényének figyelembe vételével a gyárak, üzemek magyar dolgozóit próbálták tájékoztatni szakmai környezetük problémáiról. A kolozsvári cipőgyár lapja, az *Üzemünk élete* a háború után zavartalanul megjelenhetett, hiszen a gyárban 4000-5000, zömében magyar munkás dolgozott. 1956-tól rendszeres lapot adott ki *Erdei Visszhang* címen a szovétai fűrészüzem, a szatmári Unio gyár pedig *Üzemi Élet* című lapot jelentetett meg. Rendszeresen adott ki magyar üzemi lapot a csíkszeredai traktorgyár és sok más erdélyi üzem. A betelepítés fokozásával, az üzemek régi vezetőségeinek leváltásával az üzemek lapjainak nagy része a románosító politika áldozatává vált.

Az iskolai diáklapok különösen az 1968-at követő fellendülés során indultak rövid virágzásnak. A diáklapok közül nagy visszhangot váltott ki a kolozsvári *Echinox*, amelynek hasábjain az egyetemi hallgatók publikáltak. A lap havonta jelent meg 24 oldalon, három nyelven: 20 oldalon románul, 3 oldalon magyarul és 1 oldalon németül. Néhány iskolai diákújság már 1968 előtt jelent meg: például a sepsiszentgyörgyi Mikó Kollégium lapja, a *Gyökerek* (1966), a kolozsvári Brassai Sámuel Középiskola lapja, a *Fiatál* szívvel (1967), de a diáklapok tömeges megjelenésére 1968-tól kerül sor, amikor éppen javul a nemzetiségi iskolák helyzete, s valamelyest emelkedik az iskolák száma is. Így 1968-ban jelent meg az azóta megszűnt 3 éves Pedagógiai Főiskola (Marosvásárhely) lapja az *Athenaeum*, a csíkszeredai középiskola *Lyceum* című lapja. Majd következtek a többi iskolák kiadványai: a nagyváradi 3. sz. líceumé (*Lépcsők - Trepte*), a bukaresti 9. sz. magyar középiskola lapja a *Rügyek*, Segesvárott *Irodalmi Élet* címen jelent meg diáklap, Temesvárott a *Juventus* volt a diákoké (1972), Szatmáron a *Diákszó*, Marosvásárhelyen a Bolyai Líceum lapja a *Tentamen*, Székelykeresztúron a *Rügyek* (1969), Dicsőszentmártonban a *Hajtások*, Baróton az *Iránytű*, Kézdivásárhelyen az *Ébredés*, Kovásznán a *Mi*. Maroshévízen *Ifjú évek dalai* címen jelentettek meg diáklapot. A korabeli felmérések ezekben az években 25 magyar nyelvű vagy magyarul is közlő diáklapot tartottak számon.³⁰ Külön színfolt volt a marosvásárhelyi Szentgyörgyi István Színművészeti Főiskola 1969-ben indult *Thália* című lapja. 1974-ben a

párt külön határozatban „rendszerbe illesztette meg az oktatást. Ennek következménye volt, hogy nemcsak az iskolai lapok szűntek meg javarészből, de azok a még önálló magyar iskolák vagy tagozatok is, amelyek a fenti lapok nagy részét olyan nagy lelkesedéssel újtukra bocsátották. Így ér véget a diáksajtó virágzó, rövid korszaka.

Az 1965/716-os törvény előírja a román törvénytár (Buletinul Oficial Hivatalos Közlöny) megjelenését. Ez természetesen a román változat tükörfordítása. Néhány évig a két magyar többségű megyében is kiadják magyarul a megye *Hivatalos Lapját*.

Majdnem öt évtized távlatából ma már sajtótörténeti kuriózumnak számít, hogy az országba érkező Szovjet Hadsereg két éven át fontosnak tartja, hogy Erdély lakóihoz magyarul is szóljon. Lapjuk az *Új Idő* volt. 1944 után valóban új idő következett. A diktatúra elmélyülésével és fokozódásával párhuzamosan néhány rendkívül bátor fiatal kezdeményezésére 1982 tavaszától *Ellenpontok* címmel szamizdat lap jelent meg Erdélyben: A lap cikkeiben leplezte a diktatúra jogtiprásait. Néhány szám után a Securitate hajtóvadászatot szervezett a lap feltételezett munkatársai ellen. (L. Romániai Magyar Szó, 1991. március 27.)

A tömegkommunikáció jelentős bázisa az írott sajtó mellett a rádió és a televízió. Romániában 1944 után először a rádió játszott fontos szerepet a tömegtájékoztatásban. A bukaresti rádió már 1945-ben műsorába iktatta a Magyar Óra című magyar nyelvű, az egész országnak szóló tájékoztató műsort. A negyvenes évek végétől, az ötvenes évek elejétől jelentős szerephez jutottak a különböző erdélyi városok helyi rádiósítási központjai, amelyek helyi műsorokat sugároztak - a vegyes lakosságú helyeken magyar nyelven is. E helyi adások szerepe akkor kezd csökkenni, amikor kiépül a vidéki stúdiók hálózata. Elsőként a kolozsvári rádióstúdiót avatják fel 1954 áprilisában.³¹ A 261 méteres hullámhosszon naponta sugároztak két nyelvű, román és magyar adásokat. A rádió regionális tömegkommunikációs forrás, hiszen műsorait négy tudományban: Kolozs, Magyar Autonóm Tartomány, Nagyvárad és Nagybánya tartományokban lehetett fogni. Nem véletlen, hogy az első vidéki adó Kolozsvárott épült fel, hiszen a városban 1934-től kezdve több ízben próbálkoztak a rádió megteremtésével.³² A háború előtti tervek szerint a rádió Mátyás király szülőházában kapott volna otthont. Már akkor az elképzelések között szerepelt, hogy a rádió időnként magyar nyelvű műsorokat is sugárzott volna. A tervek az anyagi alapok hiánya miatt csak húszéves késéssel, 1954-ben valósultak meg. Míg 1944 előtt Romániában csupán két gyenge erősségű rádióadó működött, az ötvenes években bővül a rádióadók hálózata, 1958. március 2-án Marosvásárhelyen, az autonóm tartomány székhelyén is rádióadót avatnak fel,³³ a stúdió a 261, valamint a 330 méteres hullámhosszon sugározta adásait naponta reggel fél hattól hatig, délután pedig öttől hatig. Később a három rádióközpont: a bukaresti, a kolozsvári és a marosvásárhelyi naponta 7 órában sugárzott magyar műsort. A két utóbbi gyakran vállalkozott színházi és operai előadások közvetítésére is. E két rádióstúdió szerkesztőségében az évek folyamán igen jelentős és értékes hangarchív anyag gyűlt össze. Az ötvenes években olyan fontosságot tulajdonítottak a rádióknak, hogy évente ünnepélyesen megemlékeztek a Rádió napjáról, amelyet mindig május 7-én ünnepeltek meg.³⁴

1969 novemberében indult meg Bukarestben a Román Televízió magyar nyelvű adása és mellette a német nyelvű adás is. A televízió keretében nemzetiségi szerkesztőség alakult magyar és német tagozattal. A kezdeti biztató indulás után a magyar műsor időtartama a heti fél órától három órára növekedett, a német adás is heti kétórás lett. A nemzetiségi műsorokban a politikai, gazdasági és művelődési szemle mellett helyet kaptak a társadalmi riportok és vitaműsorok, gyermek- és iskolás műsorok, az irodalmi-művészeti összeállításokon kívül a televízióknak volt tudományos és nyelvművelő rovata is. Gyakran sugároztak portré- és dokumentumfilmeket. Rendszeresen közvetítettek magyar nyelvű színházi előadásokat (olykor román felirattal), vagy pedig egy-egy színházi előadást tv-adaptációban mutattak be. Viszonylag rövid idő alatt a Televízió szerkesztősége 21 önálló tv-

filmet készített. Műsor készült a nagy hagyományokkal rendelkező több évszázados erdélyi magyar iskolákról. (A zilahi Wesselényi-Ady kollégiumról, a marosvásárhelyi Bolyai Farkas középiskoláról, a kolozsvári Brassai középiskoláról, a nagyenyedi Bethlen kollégiumról stb.) Több alkalommal látogattak el a nemzetiségi adás munkatársai az addig elzártnak élő moldvai csángókhoz, több ízben bemutatták életüket és azt a lelkesedést, amellyel - elszigeteltségükben - végre magyar nyelvű közvetítések útján újra kapcsolatba kerülhettek az élő magyar nyelvvel. A Román Televízió magyar adásának népszerűsége fokról-fokra emelkedett, egy-egy műsorukkal betörték a legnépszerűbb, legnézettebb műsorok közé. Sok román kísérté figyelemmel a tv magyar adásait.³⁵

1971 márciusában a Magyar Nemzetiségi Dolgozók Tanácsának plénumán a jelenlévő pártfőtitkár kiemelten hangsúlyozta a nemzetiségi rádió és tévéműsorok fontosságát. E pillanatban úgy tűnt, hogy a legfelső pártvezetésben kedvezőbbé vált a nemzetiségek szerepének megítélése. Azonban - mint ahogy az egész 1944 utáni korszak tanulsága mutatja - most is futó pillanatról van szó. Rövid idő múltán éppen a legfelső pártvezetés utasítására - 1974-ben a megszigorító és némileg megbénító intézkedések, rendelkezések nem kímélik a rádiók és a TV szerkesztősegeit sem. Egy korábbi hivatalosan is elfogadott elképzelés szerint a hetvenes évek végére a magyar heti adásidő tizenkét órára növekedett volna. Ezzel szemben éppen a fordítottja történt az előirányzottaknak: csökkentették az eddigi műsoridőt, szigorították a műsorok cenzúrázását. Központi intézkedéssel megszüntették a rádiók vidéki szerkesztősegeit s ezzel együtt adásait: a kolozsvári, marosvásárhelyi magyar adást és a temesvári szerb és német adást. Hasonló felszámolás sújtotta a televíziót is: 1984-ben megszüntették a magyar és német nyelvű műsorokat, a román műsoridő is jelentősen csökkent.

A nemzetiségi sajtó és tömegtájékoztatás a nyolcvanas évek elejére - a homogenizálás fojtogatásában - drámai helyzetbe került, s mindaz, ami a sajtó és a tömegkommunikációs eszközök területén nemzetiségi vonatkozásban történt, kísérő jelensége volt annak az intézkedéssorozatnak, amely az anyanyelven való megszólalás lehetőségét a minimálisra korlátozta.

Az 1944-ben Románia területére érő szovjet csapatok két éven át magyar nyelven is szükségesnek tartották szólni a lakossághoz. Számos meginduló magyar sajtótermék létezésének ténye-és a miniszterelnök-kezdeti években tett sorozatos nyilatkozatai azt a látszatot keltették, hogy az új történelmi helyzetben a Romániához csatolt erdélyi magyarság bizakodva tekinthet a jövőbe. Négy évtized elteltével Románia diktatórikus vezetése úgy ítélte, hogy már a látszatokra sincs szükség.

Rövidlátás lenne nem látni, hogy 1919 és 1944 más-más korszak cezúrája a romániai magyarság életében. 1919-ben - hogy csak a sajtó területén maradjunk az erdélyi magyarok korábbi lapjaik, folyóirataik nagy részét átmenthették az új államalakulat keretei közé, sőt a kitartó küzdelem révén arra is nyílt lehetőség, hogy új sajtóműhelyeket hozzanak létre. 1944 Romániája minden korábbi korszak tagadásával kezdődött, alig néhány politikán felül álló magyar sajtótermék menthette át magát ideig-óráig. Azok is elvéreztek az 1947-es kommunista hatalomátvétel során. S amikor a többpártrendszer korszaka véget ért Romániában, befejeződött az a mindössze három évig tartó szakasz, amely nemzetiségi perspektívákat sejtetett. De ekkorra már véglegesen eldőlt Erdély területi hovatartozása is. A napi politika rangjára emelt osztályharc ugyan ideig-óráig elfeledtette a nemzetiségi létbizonytalanságot, de a mélyben már formálódott az a politika, amely a nemzetiségek beolvasztását tűzte ki - távlati célként. A kitartó és folyamatos, alapjaiban kidolgozott politikát csak külpolitikai kényszerűségek szakítják meg rövid időre: 1956-1958, majd 1968-1971 között, s a hatalompozícióinak konszolidálásával minden ott folytatódott, ahol korábban abbamaradt.³⁶

Jegyzetek

Regio – Kisebbségtudományi Szemle 1991. 2. évf. 3.sz.

- 1 Csorba Csaba: *Magyar nyelvű újságok és folyóiratok a szomszédos szocialista országokban*. Valóság, 1971/11. sz. 76-84.
Korunk Évkönyv 1974. (Tanulmányok a romániai magyar sajtótörténet köréből.) Kolozsvár, 1974. (Egyes rész kérdésekben jól hasznosítható.)
Bodor Pál: *A romániai magyar sajtóélet*. (In: *A romániai magyar nemzetiség* c. kötetben. Kriterion, 1981. 449-461.)
A romániai magyar sajtó 1971-es állapotáról lásd Jordáky Lajos közölt adattárát. *Korunk*, 1971/11. sz. 351-358.
1976-ban a bukaresti Meridiane Kiadó német nyelvű kiadványában (Die ungarische Nationalität in Rumänien) külön táblázatban közli a harminc magyar lap és folyóirat legfontosabb adatait.
- 2 Az 1944 előtti sajtóhelyzetre lásd Monoki István: *A magyar időszaki sajtó aromán uralom alatt. 1919-1940*. Budapest, 1941., valamint Mikes Imre: *A sajtó* (In: *Metamorphosis Transilvanicae...* 30-39.) tanulmányár.
- 3 Balogh Edgár: *Nagy István a Világosságnál*. A Hét, 1974. március 1.
- 4 Balogh Edgár: *Férfimunka*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1983.
- 5 Beke György monografikusan feldolgozta a lap történetét. (A Népi Egység négy éve.) A román cenzúra megakadályozta a kötet megjelentetését. Ő állította össze a lap tárgymutatóját is. (Kéziratban)
- 6 A megszűntetést bejelentő közleményt Alexa Augustin, Suciu Iuliu, Nagy Dezső és Schweiger Ignác írták alá.
- 7 *Világosság*, 1945. január 5.
- 8 Katona Szabó István: *A nagy remények kora. (Erdélyi demokrácia 1944-1948 I-II.)* Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1990. I. 116.
- 9 *Amiről egy régi újságkollekció beszél*. A Hét, 1972. július 7.
- 10 Beke György szóbeli közlése.
- 11 *Lapzárta a járdaszélen*. A Hét, 1974. június 14.
- 12 *Előre*, 1956. június 2.
- 13 *Képes Újság* első száma, 1945. május 1-én jelent meg.
- 14 Az *Egység* mint „az erdélyi zsidóság központi hetilapja” 1946. május 9-én jelent meg először. Felelős szerkesztője Neumann Sándor volt.
- 15 A sajtókonferenciára vonatkozó hivatkozások a *Világosság* 1946. június 14., 17., 19., 20. és 21-i számában jelentek meg.
- 16 Katona Szabó István i.m. I. 21211., 215.
- 17 *Igazság*, 1947. május 22.
- 18 A lap megindítására és történetére vonatkozóan lásd a következő forrásokat: Dános Miklós: I. évfolyam, I. szám. A Hét, 1972. szeptember 1., Beke György: *Lapalapítás 1947-ben Bukarestben*. Beszélgetés Robotos Imrével a Romániai Magyar Szóráról. *Korunk*, 1982/10. sz. 781-787., Robotos Imre: *Lapalapítás-1947-Bukarest* - Új Fórum, 1989. október 20./13. sz. 41-44., Dános Miklós: *Van feltámadás*. Romániai Magyar Szó, 1990. március 3.
- 19 *Magyar Napló*, 1991. január 27.
- 20 *Igazság*, 1948. március 29.
- 21 *Világosság*, 1948. augusztus 13.
- 22 *Világosság*, 1949. július 5.
- 23 *Előre*, 1958. március 26.
- 24 *Előre*, 1956. október 17., 1958. április 18.
- 25 *Előre*, 1971. április 24.
- 26 *Előre*, 1959. szeptember 29.
- 27 *Előre*, 1958. május 11., *Korunk*, 1973/4.sz. 602-607.
- 28 *Előre*, 1969. június 6.
- 29 *Előre*, 1973. július 21., *Korunk*, 1974/1.sz. 99-103.
- 30 A diáklapokról lásd részletesebben Gaál György dolgozatát: *Diáklapok másfélszáz éve* (Korunk Évkönyv, 1974. 269-281.), valamint az *Ifjúmunkás* cikkét (Marosvásárhelyi diáklapok 1969. március 27.)
- 31 *Előre*, 1954. április 7.
- 32 *Brassói lapok*, 1938. március 15., 1940. március 2.
- 33 *Előre*, 1958. március 2., december 29.
- 34 *Előre*, 1955. május 7.
- 35 A TV magyar nyelvű adásairól lásd a következő cikkeket: *Előre* 1969. november 12., 1970. november 22., *A Hét*, 1971. február 12. (*A rész gazdagítja az egészséget*. Beszélgetés Bodor Pállal, a Román Televízió nemzeti adásainak főszerkesztőjével.) *A Hét*, 1974. január 4. (*Új esztendő a hazai magyar rádiózásban, tévészásban*. Interjú Bodor Pállal.) *Az RTV Újság*, 1989/24.sz. (*Volt egyszer magyar szó a román tévében*. - Interjú Bodor Pállal.)
- 36 A Ceausescu-diktatúra bukását követően több olyan cikk vagy sajtóanyag jelent meg Romániában, amely segít eligazodni a korszak szinte tragikus sajtóviszonyaiban. Nagy Olga már említett visszaemlékezése mellett

külön figyelmet érdemel az egykori egyik sajtócenzor megszólalása. (Illés József: *Én is hibás vagyok*. Romániai Magyar Szó, 1990. április 24.) De még sokan élnek a rendszert kiszolgálók táborából, akiknek lehetne a múltat feltáró mondanivalójuk. A *Korunk* 1990/11-12-es, valamint az 1991/1-es száma viszont már az 1989 utáni új sajtóstruktúrát mutatja be. Akárcsak a marosvásárhelyi *Látó* cikke (*Papírrobbanás*, 1990. december. 1491-1496.) A *Romániai Magyar Szó* (1990. szeptember 14.) egy új lap, a *Hunyad Megyei Hírlap* születését és korai megszűnését írja le.

ENYEDI, SÁNDOR

The Hungarian press and mass communication in Rumania after 1944

The author traces the development of the Hungarian press, both printed and electronic - up to the collapse of Ceaușescu's regime - which indicates a much more fluctuating and negative trend than it used to be in the interwar period. Apart from two short periods (1956 to 1958; 1968 to (971), the press of the Hungarian minority of two millions in Rumania was permanently exposed to restrictive measures taken by the Romanian government. All this was evidenced by restrictions put on the number of copies as well as by the hindering of paper supply and distribution. All of the Hungarian-language newspapers were all the while subject to severe censorship and supervision as conditions of publication.

The situation of the Hungarian press in Rumania took a dramatic turn if the period 1984 to 1989 when the editorial offices of newspapers were successively closed down under the legal pretext of "austerity measures". Thus, time-honoured newspapers and journals were suppressed, and there was a serious decrease in the number of regional, social stratum-specific and scientific or professional periodicals.